

מערכות ספרתיות

חלק א

מערכות צירופיות

מהדורה ראשונה: אוקטובר 2011

הוצאת שורש (אלי מיטב) 052 – 2671210

email: elmtv@netvision.net.il

web: <http://www.shoresh1.co.il>

כל הזכויות שמורות למחבר

**אין לצלם או לסרוק מספר זה ללא אישור מהמחבר או מהמוציא לאור
צילום או סריקה מספר זה ללא אישור הינו עבירה על החוק**

(ויותר חשוב: זה גם לא הוגן)

תוכן עניינים

1 פרק המבוא
2 הקדמה
4 מבנה הספר
7 תודות
9 פרק 1 - אלגברה בוליאנית
10 מבוא לפרק
11 אלגברה בוליאנית ויישומיה
12 לוגיקה סימבולית ו statements
13 פעולות לוגיות על statements
16 מושגים בתורת הקבוצות
17 פעולות בוליאנית שנעשות על קבוצות
20 חוקים באלגברה בוליאנית ודפוסי החשיבה ההגיונית שלנו
22 בדיקת זהויות באמצעות Venn Diagrams
26 הגדרות בסיסיות באלגברה בוליאנית
28 אוסף חוקים בסיסי
31 תיאור פונקציות לוגיות בטבלת אמת
32 הוכחת זהויות באמצעות טבלת אמת
34 הוכחת כמה הרחבות לחוקי היסוד
36 דף חזרה וסיכום לחוקים של אלגברה בוליאנית
37 דוגמה מורכבת יותר להוכחת זהות
39 חוקים משותפים לאלגברה רגילה ולאלגברה בוליאנית
40 חוקים באלגברה בוליאנית שאינם קיימים באלגברה רגילה
41 דוגמה נוספת להוכחת זהות
43 זהירות מביצוע פעולות שאינן חוקיות באלגברה בוליאנית !
45 צורות רישום של פונקציה כסכום מכפלות (Sum Of Products)
46 צורת רישום של פונקציה כסכום מכפלות מלאות
48 צורות רישום של פונקציה כמכפלת סכומים (Product Of Sums)
49 צורת רישום של פונקציה כמכפלת סכומים מלאים
51 רישום של צורות קנוניות באופן מקוצר
52 הצגת נוספת של הקשר בין טבלת אמת וייצוג קנוני של הפונקציה *
55 הוכחת חוקים שימושיים נוספים
57 מקבץ תרגילים
61 פרק 2 - מימוש לוגי באמצעים שונים
62 מבוא לפרק
64 מתגים מכאניים וצורות הסימון שלהם
68 מצבים לוגיים וסוגי מגעים של מתגים
70 מימוש פעולות לוגיות בסיסיות באמצעות מגעי מתגים
72 מימוש פונקציות לוגיות כל שהן באמצעות מגעי מתגים
78 מימוש מערכת לוגית באמצעות חומרת מתגים
80 סימולציה (הדמיה) ידנית
82 צמצום אלגברי של הפונקציה
84 תפקידם של מתגים בעולם הספרתי המודרני
85 הממסר

88 מימוש לוגי באמצעות ממסרים
92 האם יש לממסרים תפקיד בעולם הספרתי המודרני ?
94 מימושים אלקטרוניים ראשוניים
95 התפתחות הטכנולוגיה האלקטרונית – טרנזיסטורים
97 החומרים שמהם בנויים רכיבים אלקטרוניים *
100 פעולה אלקטרונית עקרונית של שער NOT
103 פעולה אלקטרונית עקרונית של שערי OR ו AND
105 התפתחות הטכנולוגיה האלקטרונית - מעגלים משולבים
110 התפתחותן של משפחות לוגיות וחשיבותן
112 היסטוריה קצרה של משפחות לוגיות *
116 כמה דוגמאות ל I/O Standards של משפחות לוגיות *
122 האם עדיין קיימות כיום משפחות לוגיות ? *
128 שימוש באבני הבניה שלנו - בשערים
129 מעבר מעשי בין שערים עם מספר גדול וקטן של כניסות
131 כללי חיווט – חיווט כניסות שאינן בשימוש
133 כללי חיווט – איסור חיווט בין יציאות
137 סכימה של מימוש שנעשה עם שערים ומעבר ממנה לפונקציה
139 הפיכת פונקציה לסכימה לוגית שממומשת באמצעות שערים
140 מימוש אלקטרוני של המערכת של הדיירים החסכנים
142 צורות מימוש הפוכות
144 סימולציה (הדמיה) ידנית על שערים
146 מימושים ישנים עם רכיבים סטנדרטיים
147 מימוש אלקטרוני מודרני באמצעות רכיב מתוכנת
151 לוגיקה חיובית ושלילית *
152 מקבץ תרגילים
159 פרק 3 - מימוש באמצעות טבלאות שונות ובלעדיהן
160 מבוא לפרק
161 טבלת אמת עם דרגות חופש (Φ) ביציאות
163 טבלת אמת עם משתנים בצד ימין של הטבלה
164 רישום הפונקציה של טבלה עם משתנים
166 הפיכת טבלת אמת עם משתנים בצד ימין לטבלה רגילה
167 הפיכת טבלת אמת רגילה לטבלת אמת עם משתנים בצד ימין
169 תיאור מילולי של טבלת אמת עם אותיות בצד ימין של הטבלה
172 משתנים מצד שמאל שמופיעים גם בצד ימין
173 טבלאות דו ממדיות
176 טבלאות אמת עם ברירת מחדל
177 טבלאות אמת עם Φ בצד שמאל של הטבלה
179 טבלאות מקוצרות שאינן ממצות או שכוללות סתירות פנימיות
180 הפיכת טבלה רגילה למקוצרת
184 קבלת טבלת אמת מקוצרת ישירות מבעיה מילולית
185 דוגמה למציאת הפונקציה במקרה של טבלה מעורבת
186 מקבץ תרגילים

193	פרק 4 - צמצום של מערכות צירופיות
194	מבוא לפרק
195	צמצום אלגברי
198	מפות קרנו
202	מינימיזציה של סכומי מכפלות באמצעות מפות קרנו של שני משתנים
209	מינימיזציה SOP באמצעות מפות קרנו של שלושה וארבעה משתנים
216	הקצוות של מפות קרנו
217	מינימיזציה של מכפלות סכומים וצורות הפוכות
220	טיפים נוספים בקשר למינימיזציה עם מפות קרנו
223	מינימיזציה עם מפות קרנו לחמישה ושישה משתנים
229	מינימיזציה עם דרגות חופש
231	צמצום פונקציות עם משתנים שמוכנסים בטבלה (Map Entered Variables)
235	צמצום מכפלות סכומים (POS) עם משתנים שמוכנסים בטבלה
238	טיפים נוספים בקשר לצמצום עם משתנים שמוכנסים בטבלה
241	שימוש ב - MEV יוצר צמצום אך לא מינימיזציה
242	צמצום באמצעות שיתוף משאבים ברמת הפונקציות והשערים
245	שיתוף משאבים עם פונקציה סגורה
249	ביצוע פעולות במפות קרנו כפעולות על קבוצות
254	צמצום קבוצתי (Group Reduction)
256	הכרת מושגים: Implicants ו Prime Implicants *
262	מינימיזציה בשיטת QM – מציאת Prime Implicants של הפונקציה *
266	מציאת כיסוי מינימלי לפונקציה (בשיטת Quine McClusky) *
268	שיטות צמצום לטבלת הכיסוי של Quine McClusky *
271	מימוש POS (בשיטת Quine McClusky) *
273	צמצום טבלת כיסוי במקרה של הסתעפות (בשיטת Quine McClusky) *
277	רישום המכפלות בטבלת הכיסוי - כביטוי לוגי (בשיטת Quine McClusky) *
278	מינימיזציה קבוצתית (Group Minimization) בשיטת Quine-McClusky *
283	מקבץ תרגילים
287	פרק 5 - שערים מיוחדים
288	מבוא לפרק
288	מערכת שערים שלמה
291	שערי NAND
294	שערי NOR
297	ניתוח מערכות עם שערי NAND ו NOR
300	מימוש מערכות עם שערי NAND
303	מימוש מערכות עם שערי NOR
305	שערי XOR
313	מעבר מאלגברה בוליאנית לאלגברת Reed Muller
315	פעולת XNOR
318	הוכחת משפט כביטוי שתמיד שווה ל - '1' לוגי *
319	מפות קרנו של פעולות XOR ו XOR הפוך

323 דוגמה למימוש פונקציה באמצעות שערי XOR
326 שימוש בשערי XOR ו XNOR ליישום של יצירת ובדיקת Parity
327 קצת על תכונות אלגבריות של שדות סופיים (Finite Fields) *
330 השדה הסופי הבינארי GF(2) *
332 מקבץ תרגילים
343 פרק 6 - גורם הזמן במערכות צירופיות
344 מבוא לפרק
345 זמן השהיית מעבר
347 האם tpd יכול להיות אפסי ?
348 השפעת קיבול היציאה הפרזיטי
351 דוגמאות לזמני השהייה בדפי היצרן
353 זמני השהייה שמדווחים בכלי פיתוח בתכן מודרני
356 דוגמה להפרעות לוגיות שנוצרות כתוצאה מהשהייה
360 התנאי ההכרחי הנדרש ליצירת מימוש ללא הפרעות לוגיות
360 טענת עזר ראשונה
363 יצירת Spike במתכוון באמצעות גוזרים א-סינכרוניים
365 טענת עזר שנייה
366 מתי נוצרים Static Hazards במימוש SOP ?
370 כיצד נוצר Hazard סטטי במימוש SOP ?
371 כיצד מונעים Hazard סטטי במימוש SOP ?
372 מניעת Hazards במימושים מסוג SOP חיובי ושלילי
375 מניעת Hazards במימושים מסוג POS חיובי ושלילי
378 טיפול במכפלות משיקות באופן אלגברי *
381 טיפול בסכומים משיקים באופן אלגברי *
382 דיאגרמת זמנים של מכונת מצבים לעומת מערכת צירופית
386 משוב שיוצר מרוצים
388 מודלים ממוחשבים לזמני השהייה *
389 מקבץ תרגילים
399 פרק 7 - חשבונות בבסיסים שונים וקודים
400 מבוא לפרק
401 ספירה בשיטות שונות
408 כללים אריתמטיים בסיסיים בשיטת ייצוג בינארית
409 חיבור בינארי
413 חיסור בינארי
416 כפל בינארי
419 חילוק בינארי לעומת עשרוני
423 חילוק בינארי עם שארית
433 חילוק בינארי עם תוצאה של שבר מתמשך
434 עיגול שברים בבסיס הבינארי
435 המשמעות של שיטות ייצוג של מספרים
436 הדגמה מדוע הערך של הספרות צריך להיות קטן מהבסיס ?
437 הוכחה שהייצוג של כל מספר הוא אחד ויחיד *
439 דוגמאות קוד בשפת VHDL להמרת ערך בינארי לעשרוני באמצעות הנוסחה *
440 המרה מעשרוני לבינארי של שלמים - בשיטת החלוקות ב - 2
443 מדוע האלגוריתם של חלוקה ב - 2 עובד ? *

444 דוגמה לקוד VHDL עם אלגוריתם החלוקות ב - 2 *
445 המרה מעשרוני לבינארי שלמים - בשיטת החלוקות בחזקות של 2
447 מדוע האלגוריתם של חלוקה בחזקות של - 2 עובד ?
448 המרה של שברים עשרוניים לבינאריים
449 רישום מקוצר של המרה של שברים עשרוניים לבינאריים
450 מדוע האלגוריתם של כפל ב - 2 עובד ?
451 דוגמה לקוד VHDL עם אלגוריתם הכפלות ב - 2 *
452 המרת שברים עשרוניים לבינאריים באמצעות חלוקה בחזקות שליליות *
453 מעבר מעשרוני לבינארי כאשר החישובים נעשים בבינארי *
454 מעברים בין עשרוני ואוקטלי
456 חשיבותה של שיטת הייצוג האוקטלית
459 מעברים בין עשרוני והקסדצימלי
460 דוגמה לתרגיל מעבר בין שני שלמים מבסיסים כלשהם
462 דוגמאות לקודים של המרה מבסיס לבסיס בשפת C *
464 קוד BCD
465 מעבר ישיר מ - BCD לבינארי באמצעות חיבור בינארי של משקלי סיביות BCD *
466 מעבר ישיר מבינארי ל - BCD באמצעות חיסור בינארי של משקלי סיביות BCD *
467 מעבר ישיר מ - BCD לבינארי באמצעות הזזות ימינה והתאמות *
469 מעבר ישיר מבינארי ל BCD בשיטת התאמות והזזות שמאלה *
471 הכפלה וחילוק ייצוג בינארי בחזקות של 2 ופעולת הזזה
472 קיצוץ של מספר בינארי שלם משמאל ופעולת השארית של חלוקה בחזקות של 2
473 חשבון במספר מוגבל של ספרות - מקרה פרטי
474 חשבון במספר מוגבל של ספרות - מקרה כללי
477 המשלים המוקטן לבסיס
478 המשלים המלא (האמיתי) לבסיס
480 מציאת המשלים האמיתי לבסיס 2 בשתי דרכים מקוצרות
482 ייצוג מספרים בעלי סימן בשיטות שונות
482 שיטת הסימן וגודל
483 שיטת המשלים ל - 1
485 שיטת המשלים ל - 2
488 שיטת ההיסט הבינארי
490 מקבץ תרגילי המרה משיטת ייצוג אחת לשניה
493 המרות עקיפות וישירות עם עשרוני
496 גלישה בחיבור וחסור מספרים ב - 2C
499 הכפלה של ייצוג 2C בחזקות של 2
503 הוכחה שהזזה לוגית שמאלה של ייצוג ב - 2C אכן מכפיל את המספר ב - 2 *
504 חילוק של ייצוג 2C בחזקות של 2
506 הוכחה שהזזה אריתמטית ימינה של ייצוג ב - 2C אכן מחלק את המספר ב - 2 *
507 הרחבה וצמצום של רוחב מערכת ב - 2C
508 קוד Gray
514 דוגמאות לקוד המרה בין בינארי ו Gray בשפת VHDL *
515 כמה תכונות מעניינות נוספות של קוד Gary
518 קוד אלפאנומרי - למשל ASCII
519 מקבץ תרגילים

523 פרק 8 - רכיבים אריתמטיים
524 מבוא לפרק
525 דוגמה למימוש מחבר ברוחב שתי סיביות
529 מימוש מחבר מודולרי לסיבית אחת
533 השם המוזר Full-Adder ומימושים אלטרנטיביים שלו
539 מחבר מודולרי לכמה סיביות
542 גילוי שגיאה בחיבור של שני מספרים
545 חיבור מספרים באמצעות מחסר מודולרי
548 גילוי שגיאה בפעולת חיבור
551 מבנים פנימיים אפשריים של מחבר ברוחב של כמה סיביות *
554 יצירת Carry מהיר בשיטת Carry Look Ahead *
564 שימוש ב- CLA בהיררכיה גבוהה יותר *
570 דוגמה לתכן עם רכיב מחבר - מימוש מחבר מחסר
573 דוגמה ליחידה אריתמטית לוגית - ALU
578 דוגמה נוספת לתרגיל תכן עם מחבר (ממיר מ- 1C ל- 2C)
582 דוגמה נוספת לתרגיל תכן עם מחבר (ממיר מ- 2C ל- 1C)
585 משווה זהות
587 משווה גודל
593 חיבור טורי ומקבילי בין משוויים והמהירות שלהם *
597 השוואה של מספרים מכוונים
598 תכנון מערכת איטרטיבית
601 רכיבי LPM אריתמטיים בסיסיים *
604 מקבץ תרגילים
617 פרק 9 - רכיבי ניתוב וקידוד מידע
618 מבוא לפרק
619 הבורר - Multiplexer
623 הרחבה של בוררים במבנה של עץ
627 צמצום של בוררים
629 מימוש של פונקציה באמצעות בוררים
634 המפלט - De-Multiplexer
638 הרחבה של מפלגים במבנה של עץ
640 הרחבה דו ממדית של מפלגים
642 צמצום של מפלגים
643 מימוש פונקציה באמצעות מפלגים
647 מימוש פונקציה באמצעות מפלגים עם יציאות שפעילות בנמוך
654 תרגיל עם בורר ומפלט
655 מפענחים - Decoders
658 מפענח עם כניסת אפשרור
664 הרחבות של מפענחים באופן דו-ממדי
665 מימוש פונקציות לוגיות באמצעות מפענח
666 מקודד והבעייתיות שלו
668 מקודד עדיפויות שניתן להרחבה
671 רכיבי ניתוב מידע כרכיבים חשבוניים *
674 דוגמאות לקודים בשפת VHDL *
677 מקבץ תרגילים

683 פרק 10 - יציאות מתנתקות וחיבור ל – BUS
684 מבוא לפרק
685 אופן הפעולה של יציאה רגילה
689 יציאה מסוג Open-Drain
691 חיווט בין יציאה Open-Drain וכניסה של רכיב
693 שימוש ביציאות Open-Drain ליצירת Wired-Logic
695 שימוש ביציאות Open-Drain ליצירת Shared-BUS
699 רכיבים בעלי יציאות מתנתקות מסוג Tri-State
701 התנאים שבהם מותר לחבר בין יציאות מסוג Tri-State
705 שימוש ביציאות Tri-State ליצירת Shared-BUS
707 שימוש Shared-BUS לעומת Dedicated Buses
710 הפיכת Tri-State ל – Open Drain
711 מצבים לוגיים בשפות תיאור חומרה *
713 פונקצית רזולוציה לחיווט בשפות תיאור חומרה *
718 פונקצית לוגיות עם מצבים חלשים ובלתי ידועים בשפות תיאור חומרה *
722 דוגמאות לקוד בשפת VHDL ו Verilog *
723 מקבץ תרגילים
733 פרק 11 - פרק הנספחים
734 אלגברה בוליאנית באמצעות מספר מצומצם של אקסיומות (הרחבה לפרק 1)
739 דיאגרמות סולם (הרחבה לפרק 2)
743 הסבר פשטני על שער NOT בטכנולוגיית CMOS (הרחבה לפרק 2)
747 הסבר פשטני על שער AND בטכנולוגיית CMOS (הרחבה לפרק 2)
750 הסבר פשטני על שער OR בטכנולוגיית CMOS (הרחבות לפרק 2)
753 דוגמאות ל – I/O Standards של זרמים (הרחבה לפרק 2)
759 חיווט מתגים לרכיבים ספרתיים (הרחבה לפרק 2)
762 חיבור נוריות LED לרכיב ספרתי (הרחבה לפרק 2)
767 דוגמה לממשק בין מערכת ספרתית (TTL) וממסר זעיר (הרחבות לפרק 2)
771 צמצום באמצעות שיתוף משאבים ברמת הבלוקים (הרחבה לפרק 4)
772 צמצום באמצעות התכנית ESPRESSO והמבנה של קבצי PLA (הרחבה לפרק 4)
775 הפעלת התכנית ESPRESSO (הרחבה לפרק 4)
781 אופן החישוב של נגד ה – Pull-Up (הרחבה לפרק 10)

פרק המבוא

הקדמה

הספר בא לתת מענה רחב בהיקפו, מעמיק ובהיר לנושאים הנלמדים במסגרת המקצוע "מערכות ספרתיות", שהוא מקצוע בסיסי ומרכזי לאנשי אלקטרוניקה חשמל ומחשבים ושלמד בקורסים באוניברסיטאות, במכללות אקדמיות, במכללות להנדסאים, בבתי ספר תיכון מקצועיים ובקורסי הסבה שונים. הספר מתאים לכל המסגרות הללו. המקצוע מערכות ספרתיות (Digital Systems) נקרא לעתים גם באחד מהשמות האלטרנטיביים הבאים: תכן- לוגי (Logic Design), תכן-ספרתי (Digital Design) או בשמו הישן יותר: תורת המיתוג (Switching Theory).

הספר מבוסס על התנסות אינטנסיבית של המחבר בהעברת קורסים בנושא "מערכות ספרתיות" וניסיון רב בתחום של "רכיבים מתוכנתים". ההרצאות השונות שוכתבו במשך הזמן וחומרי רקע נוספים הוספו להעשרה. הספר מכיל הסברים מפורטים, מגוון דוגמאות ותרגילים לתרגול עצמי. מכיוון שהיקף החומר הוא רב, הוחלט מראש לפצל את הספר לשני כרכים. כרך זה שהוא הכרך הראשון מבין שניים, עוסק במערכות צירופיות והכרך השני שיצא בהמשך יעסוק במערכות עם זיכרון (מכונות מצבים).

הספר בנוי באופן גמיש. תת-פרקים שבספר שמסומנים בתו *, מכילים בדרך כלל תכנים מתקדמים יותר והם פרקים שניתן לדלג על קריאתם מבלי לפגוע בהמשך ההבנה והלימוד. שאר הפרקים (אלו שאינם מסומנים ב - *) מהווים את הגרעין המינימלי של הספר שעליו כדאי שלא לדלג. באופן כזה הקורא יכול להתאים לעצמו את חומרי הלימוד שנדרשים לו. תרגילי רשות גם הם מסומנים ב *.

הספר מטפל הן באופן תיאורטי והן באופן מעשי בחומרה (Hardware). לימוד המקצוע מקנה בסיס להכרת חומרת המחשב בפרט וחומרה ספרתית בכלל. בשנים האחרונות אנו עדים לתחומים רבים באלקטרוניקה שבעבר היו אנלוגיים ושנהפכים במשך השנים לספרתיים. מדובר בתחומים כגון: פיקוד ובקרה, מכשור ומדידות, תקשורת, ווידאו (Video), שמע (Audio), עבוד אותות ספרתי (DSP), אלקטרוניקה רפואית, אלקטרוניקת רכב, ותחומים רבים נוספים. הספר מהווה קדם חשוב למקצועות רבים אחרים בתחום האלקטרוניקה והמחשבים כגון: אלקטרוניקה ספרתית, מיקרו-פרוססורים, מעבדות ספרתיות, תקשורת ספרתית, תקשורת מחשבים ומקצועות נוספים.

הספר מכסה גם אספקטים עכשוויים של חומרה ספרתית כהכנה הכרחית גם לנושאים של: **תכן ספרתי, רכיבים מתוכנתים ושפת תיאור חומרה.** מהתנסות רבה של המחבר בהעברת קורסים בנושא "רכיבים מתוכנתים" ו"שפות תיאור חומרה" (באקדמיה ובתעשייה) וגם מהדרכה והנחייה של פרויקטים, נלמד שאחת הבעיות הנפוצות שנתקלים בה הלומדים שמנסים להיכנס לתחום מודרני זה, עלולה להיות חוסר רקע מספיק והעמקה בנושא מערכות ספרתיות. ידע בסיסי וחלקי בתחום של מערכות ספרתיות, עשוי להיות אולי מספיק כרקע כללי להבנת נושאים כגון מיקרופרוססורים או תקשורת ספרתית ונושאים אחרים, אך לשם ביצוע תכן ספרתי בפועל, דרוש ידע רב יותר. כאשר מבצעים תכן ספרתי **חשוב למשל להבין היטב:** את ההבדל בין מפענח ובורר או מפלג, מהם Hazards ו Spikes שנוצרים במערכת צירופית וכיצד ניתן לחיות עם הפרעות אלו, איך מחברים בין מונים, איך מחברים בין רגיסטרים ומהן בעיות התזמון שעלולות להיווצר בחיבורים כאלה, להבין למשל איך פועלת יציאה של Tri-State BUS ו Open-Drain ומהם מצבים לוגיים חלשים וחזקים, להכיר את החוקים שקשורים לפעולת XOR (אלגברה של AND ו XOR), מהם ההבדלים בין מכונת Mealy ו Moore וההשלכות המעשיות של הבדלים אלו על תכן ספרתי, מהי מכונת Moore ישירה ויתרונותיה בתכן מעשי,

מהי הקצאת מצבים One-Hot ויתרונותיה בארכיטקטורות LUT, איך מחשבים תדר שעון מכסימלי של מערכת ואיך מגדילים אותו, מהם כללים לביצוע תכן סינכרוני, מהם הסכנות של סגירת משוב סביב מכונת Mealy והשימוש במשוב צירופי, איך מתגברים על בעיות כגון אי קיום זמן הכנה או זמן החזקה של מערכת, איך מחשבים נתוני תזמון של מערכת, איך מקטינים הסתברות להיווצרות של Meta-stable-State ומונעים החטאה בכניסה שאינה מסונכרנת ועוד...

נסכם ונאמר, שהמקצוע מערכות ספרתיות כפי שהוא נלמד בספר זה, מהווה הכנה טובה עבור המקצועות הבאים: "שפות תיאור חומרה" (כגון VHDL ו Verilog), מקצועות של "תכן עם רכיבים מתוכנתים" (קורסים, מעבדות ופרוייקטים). לספר זה ולכרך השני שלו (שיצא בהמשך) מתלווים שני ספרי המשך מאת אותו המחבר:

- לימוד שפת VHDL לסימולציה וסינתזה
- תכן ספרתי ומבוא לפרוייקטים עם רכיבי Altera

בעתיד המחבר ייתן גם גיבוי לנושאים הללו בשפת Verilog. כל הספרים הנ"ל יכולים להילמד ברצף ישיר לספר הנוכחי במערכות ספרתיות וכיחידות לימוד משותפות.

כדאי גם לדעת, ששאלות וחידות במערכות ספרתיות הן גם בדרך כלל השאלות הפופולריות ביותר בקבלה לעבודה בחברות הייטק רבות. חלק מהתרגילים נוצרו ברוח זו.

בשני כרכי הספר, מתבצעת הכרות עם כלים ועזרים תיאורטיים שונים, כגון: אלגברה בוליאנית (Boolean Algebra), טבלאות ועזרים גרפיים שונים כמו טבלאות אמת (Truth Tables) מסוגים שונים, טבלאות מצבים מסוגים שונים, דיאגרמות מצבים ודיאגרמות זמנים. בספר מוסבר גם איך לבצע פעולות חשבוניות על מספרים שמיוצגים בשיטות ספירה ובקודים. בעזרת כלים ועזרים תיאורטיים אלו, תוכל לנתח לאפיין ובעיקר לתכנן מערכות ספרתיות. למרות אופיים התיאורטי של חלק מהכלים הנלמדים, הספר גם נותן דגש רב לשימוש המעשי בהם.

במסגרת הספר מתבצעת הכרות גם עם רכיבים (אבני בנייה יסודיים) רבים. בספר הראשון מתבצעת הכרות עם אבני בנייה צירופיים שונים כמו: שערים, רכיבים אריתמטיים (כמו למשל מחברים מחסרים משווים), רכיבים לניתוב וקידוד מידע (כמו למשל בוררים, מפלגים, מפענחים מקודדים), רכיבים שמיועדים להתחברות ל-BUS. בספר השני מתבצעת הכרות עם אבני בנייה שהם בעלי זיכרון (כמו רכיבי Latch, פליפ-פלופים, מונים, טיימרים ורגיסטרים). בכרך זה מבוצעת גם הכרות בסיסית עם ארכיטקטורות של רכיבים מתוכנתים.

הספר וקורסים במערכות ספרתיות אינם עוסקים במבנה האלקטרוני הפנימי של רכיבים ברמת הטרנזיסטור או המוליך למחצה. ההתייחסות לסוגיות חשמליות נעשית בספר זה על קצה המזלג בלבד, ורק במקומות מעטים שבהם הדבר בהחלט נחוץ (חוקי חיווט, BUS, Tri-State, Open-Drain). מהסיבה שמוזכרת לעיל, ניתן להבין מדוע ניתן ללמוד מקצוע זה גם ללא ידע מוקדם רציני בתורת החשמל וללא ידע מוקדם כל שהוא במעגלים אלקטרוניים. בנושא המבנה הפנימי עוסקים ספרים וקורסים באלקטרוניקה ובמוליכים למחצה, ובעיקר הקורס שנקרא אלקטרוניקה ספרתית.

אני מאחל לכל הקוראים קריאה מועילה ולא פחות חשוב מכך - הנאה וסיפוק מהפנמה של הבסיס החשוב כל כך של הטכנולוגיה הספרתית המודרנית.

הספר מחולק לאחד עשר פרקים :

1. אלגברה בוליאנית
2. מימוש לוגי באמצעים שונים
3. מימוש באמצעות טבלאות אמת שונות ובלעדיהן
4. צמצום של מערכות צירופיות
5. שערים מיוחדים
6. גורם הזמן במערכות צירופיות
7. חשבונות בבסיסים שונים וקודים
8. רכיבים אריתמטיים
9. רכיבי ניתוב וקידוד מידע
10. יציאות מתנתקות וחיבור ל - BUS
11. פרק הנספחים

הפרק הראשון עוסק ב**אלגברה בוליאנית**. שלא כפי שהדבר נעשה בספרי לימוד אחרים, בחרנו לפתוח את הספר בפרק שעוסק באלגברה בוליאנית ולא בפרק שעוסק בחשבונות אריתמטיים בבסיסים שונים - במתכוון. מניסיון שנצבר בהוראת המקצוע, למדנו שפתיחת הלימוד בפרק שעוסק בשיטות ספירה ומיד לאחר מכן בפרק שעוסק באלגברה בוליאנית, מכביד על הלומד, מכיוון שהוא מעמיס עליו כמות גדולה מדי של מושגים חדשים בבת אחת. בנוסף לכך, קשה בשלב מוקדם גם להראות את הקשר שקיים בין שני הנושאים. ההחלטה שלנו היא לדחות את לימוד הפרק שעוסק בשיטות ספירה ופעולות אריתמטיות (פרק 7), לשלב שבא לפני ההכרות עם הרכיבים האריתמטיים (פרק 8). **לומדים שבכל שאת רוצים להתחיל את הלימוד דווקא בפרק 7 בהחלט יכולים לעשות זאת.**

אלגברה בוליאנית מהווה את הבסיס התיאורטי לתיאור של כל חומרה ספרתית. חשיבותו של הפרק רבה מכיוון שכל הפרקים שבאים בהמשך מבוססים עליו. מומלץ לקוראים שאינם שולטים באלגברה זו, להקדיש מאמץ לקריאת והבנת פרק זה במלואו (פרט לחלקים האחרונים בפרק שמסומנים ב - *). בתחילתו של הפרק מציגים בקיצור רב את היישומים של אלגברה בוליאנית לתורת הקבוצות וללוגיקה סימבולית. יישומים אלו של אלגברה בוליאנית מוכרים לקוראים רבים ומוטבעים בדפוסי החשיבה ההגיונית שלנו. בהמשך הפרק מוצג אוסף חוקים. בהמשך הפרק אנו גם מציגים את הנושא של פונקציות לוגיות והתיאור שלהן באמצעות טבלת אמת והאפשרות להשתמש בטבלאות אמת גם ככלי להוכחת זהויות. בהמשך מוצגת צורות התיאור של פונקציות לוגיות בצורת סכום מכפלות ובצורת מכפלת סכומים ושתי הצורות הקנוניות של צורות רישום אלו. הצורות הקנוניות של פונקציות, מאפשרות לקורא להפוך טבלת אמת לפונקציה.

הפרק השני עוסק ב**מימוש לוגי באמצעים שונים**. עד לשלב זה בספר לא הוצגו רכיבים ספרתיים כל שהם, אלא הוצגה האלגברה הבוליאנית עם נגיעה קלה ביישומים היסטוריים בתורת הקבוצות ובלוגיקה סימבולית. בפרק זה יתוודע הקורא לצורות מימוש שונות שהתפתחו במהלך השנים. הפרק נותן סקירה בסיסית שמוצגת בסדר היסטורי החל ממתגים ועד לשערים אלקטרוניים. בהנחה שלקורא אין עדיין ידע ברכיבים אלקטרוניים ולכן צורת ההצגה היא מאוד בסיסית. הפרק כולל באופן ספציפי את הנושאים הבאים : מימוש פונקציה לוגית על ידי מתגים, סימון מגע שמוליך ב - '0' לוגי ומגע שמוליך ב - '1' לוגי, מימוש על ידי ממסרים, חסרונות של מימוש אלקטרו-מכני, מימוש על ידי שערים לוגיים אלקטרוניים, משפחות לוגיות, מתחי '0' לוגי ו '1' לוגי ברכיבי TTL ו CMOS, היסטוריה קצרה על התפתחות משפחות לוגיות וטכנולוגית מימוש ספרתי, הרחבה וצמצום של שערים, מימוש על ידי פונקציה הפוכה.

הפרק השלישי עוסק בתכנון באמצעות טבלאות שונות ובלעדיהן. בפרק הראשון שבספר, הוצגו טבלאות אמת בסיסיות שהן מאוד מוגבלות. במציאות (למשל בדפי יצרן ובתיאורים של רכיבים אמיתיים) טבלאות אמת הן בדרך כלל מורכבות יותר ומאפשרות לתאר מערכות עם מספר גדול של כניסות ודרגות חופש. פרק זה עוסק ספציפית בנושאים הבאים: טבלאות אמת הכוללות Φ (Don't care) בצד ימין של הטבלה, טבלאות הכוללות משתנים בעמודת הפונקציה (Truth Table entered Variables), טבלאות אמת מקוצרות הכוללות Φ או "else" בצד שמאל של הטבלה, טבלאות דו ממידיות, שילוב בין טבלאות אמת מסוגים שונים ולבסוף גם תכנון מערכת צירופית באופן ישיר וללא שימוש בטבלת אמת.

הפרק הרביעי עוסק בצמצום ומינימיזציה של מערכות צירופיות. המטרה של מינימיזציה היא לממש מערכת עם כמה שפחות רכיבים במטרה להוריד עלויות. בשנים האחרונות החשיבות העיקרית של מינימיזציה היא לנסות להכניס תכן כל שהוא לרכיב מתוכנת נתון שנקבע לעתים מראש (כלומר רכיב שנקבע וחווט ללוח לפני תחילת התכן). הפרק עוסק ספציפית בנושאים הבאים: מינימיזציה (Minimization) לעומת צמצום (Reduction), מינימיזציה בצורת סכום ומכפלות ומכפלת סכומים, שימוש בצירופי ברירה (טבלאות אמת הכוללות Φ בצד ימין של הטבלה), מפות קרנו לארבעה חמישה ושישה משתנים. צמצום של Map-Entered Variables (משתנים שמוכנסים בטבלת האמת). מינימיזציה בשיטת Quine-Mcclusky, צמצום קבוצתי (Group Reduction) לעומת צמצום נפרד לכל פונקציה. צמצום באמצעות שיתוף משאבים (Resource Sharing).

הפרק החמישי עוסק בשערים מיוחדים. עד לשלב זה השערים שבהם השתמשנו הם AND, OR ו NOT. במציאות חשוב להכיר גם שערים אחרים. הפרק עוסק באופן ספציפי בנושאים הבאים: מערכת לוגית שלמה, שער אוניברסלי והחשיבות של שערים מסוג זה, שער NAND ומימוש כסכום מכפלות, שער NOR ומימוש כמכפלת סכומים, שיטות גרפיות (הזזת מהפכים), שער XOR וחוקי אלגברה שקשורים לפעולה זו, דוגמאות ליישומים פשוטים לשערי XOR בטיפול בזוגיות ובהצפנה, המרת אופרטורים בוליאניים לאופרטורים של אלגברת ריד-מילר (הכוללת AND ו XOR), שער XNOR.

הפרק השישי עוסק בגורם הזמן במערכות צירופיות. עד לשלב זה, התייחסנו לרכיבים הספרתיים כאל אבני בניה אידיאליים שבהם היציאה משתנית מיד כאשר הכניסה משתנית. במציאות לוקח זמן ליציאות להשתנות (למרות שהוא מאוד קטן). פרק זה מטפל בהפרעות שעלולות להיווצר ביציאות של מערכת צירופית אמיתית. ספציפית הפרק עוסק בנושאים הבאים: דיאגרמות זמנים, זמני השהיית מעבר (tpd - Propagation Delay - Time), ערכי Maximum, Minimum ו Typical בדפי יצרן, התייחסות לפולסים צרים יותר מזמן השהיית המעבר: (מודל Inertia ומודל transport), היווצרות Hazard סטטי ו Hazard דינמי ביציאה של מערכת צירופית, מניעת Hazard סטטי במערכת שמומשה כסכום מכפלות או מכפלת סכומים, הכרת כמה הבדלים בין מערכת צירופית ומכונת מצבים.

הפרק השביעי בספר עוסק בחשבונות בבסיסים שונים וקודים. עד לשלב הזה, כל היישומים שהודגמו בספר היו יישומים לוגיים שאינם מבצעים חישובים חשבוניים. בהמשכו של הספר נרצה להציג גם יישומים שמבצעים פעולות חשבוניות. במערכת ספרתית חישובים נעשים בדרך כלל בשיטה הבינארית או בקודים שקרובים לשיטה זו. מדובר בחישובים שמבוססים בעצם על ה"אלגברה הרגילה". תפקידו של פרק זה הוא להיות המבוא לנושא חשוב זה.

באופן ספציפי הפרק עוסק בנושאים הבאים : הצגת מספרים (שלמים ושברים) חסרי סימן (Unsigned) בבסיסים לא עשרוניים. מתן דגש על בסיס בינארי (2), אוקטלי (8) והקסדצימלי (16). חשבונות בבסיס הבינארי : חיבור חיסור כפל וחילוק. ייצוג שלמים ושברים ומעבר בין שיטות ייצוג. חשבון במספר מוגבל של ספרות וגלישה. ייצוג מספרים בעלי סימן (signed) בשיטות הבאות : סימן וגודל (Sign & Magnitude), משלים ל - 1 (One's Complement), משלים ל - 2 (2's Complement), היסט בינארי (Offset-Binary). ביצוע חיבור וחיסור בשיטות הנ"ל. דוגמאות : קוד gray, קוד BCD, קוד ASCII.

הפרק השמיני עוסק ברכיבים אריתמטיים. ביצוע חישובים מספריים, הוא אחד מהתפקידים החשובים של מערכת ספרתית. פרק זה מטפל ספציפית בנושאים הבאים : מחבר, מחבר איטרטיבי (מודולרי) - Full Adder, מחסרים, החשת תהליך החיבור (CLA), חיבור Unsigned ו Signed, סיביות ה - Carry ו - Over Flow. משוויים (Comparators) כיוניים וחסרי כיוון, דוגמא ליחידה אריתמטית לוגי (ALU), הזזות כפעולות כפל וחילוק, מיסוך כפעולת mod של חזקות של 2.

הפרק התשיעי בספר עוסק ברכיבי ניתוב וקידוד מידע. פרק זה עוסק בכמה מהתפקידים הנוספים החשובים שאותה מבצעת מערכת ספרתית. בניתוב מידע עוסקים שני הרכיבים הבאים שנקראים בורר (Multiplexer) ומפלט (Demultiplexer). בנושא בוררים, הפרק עוסק באופן ספציפי בנושאים הבאים : תיאור בוררים, סימון שלהם ומימושם, הרחבה של בוררים במבנה של עץ, שימוש בבוררים למימוש אוניברסלי של פונקציות לוגיות. בנושא מפלגים, הפרק עוסק באופן ספציפי בנושאים הבאים : תיאור מפלגים, סימון שלהם ומימושם, הרחבה של מפלגים במבנה של עץ ובאופן דו-ממדי, שימוש במפלגים למימוש אוניברסלי של פונקציות לוגיות - כולל מפלגים בעלי יציאות שהן "פעילות בנמוך". המשכו של הפרק עוסק במפענחים (Decoders) ובמקודדים (Encoder). רכיבים אלו עוסקים בתרגום קוד בינארי לקוד ישיר (המפענח) ובתרגום קוד ישיר לקוד בינארי (המקודד). בנושא מפענחים, הפרק עוסק באופן ספציפי בנושאים הבאים : תיאור מפענחים, סימון שלהם ומימושם, יצירת מפענחים שהם בעלי יכולת הרחבה באמצעות כניסת אפשר (Enable), הזהות בין מפענחים שכוללים כניסת אפשר למפלגים, הרחבה של מפענחים במבנה של עץ, הרחבה של מפענחים באופן דו-ממדי ושימוש במפענחים למימוש אוניברסלי של פונקציות לוגיות - כולל מפענחים בעלי יציאות שהן "פעילות בנמוך". בנושא מקודדים, הפרק עוסק באופן ספציפי בנושאים הבאים : תיאור מקודדים, הבעייתיות של הזנה של צירופים שאינם נחשבים לקוד ישיר חוקי למקודד ופתרון הבעיה על ידי מימוש מקודד עדיפויות (Priority Encoder), סימון מקודדים ומימושם, יצירת מקודדים שהם בעלי יכולת הרחבה והרחבתם, כולל במקרה של מקודדים שהם בעלי אותות "שפעילים בנמוך".

הפרק העשירי בספר עוסק ביציאות מתנתקות וחיבור ל - BUS. במערכות ספרתיות רבות קיימות מערכות משותפות של חוטים שמאפשרות להעביר מידע בין חלקים שונים של המערכת. צורת ניתוב מידע זו נקראת בדרך כלל בשם BUS משותף (או פס משותף או Shared-BUS). פרק זה עוסק ברכיבים שהיציאות שלהן מסוגלות להעביר מידע ל - BUS משותף. לרכיבים אלו יש יציאות בעלות תכונות חשמליות מיוחדות, שמאפשרות ניתוב שלהן. מדובר בשני סוגי רכיבים או סוגי יציאות : יציאות מסוג Tri-State ויציאות מסוג Open-Collector או Open Drain. רכיבים אלו גם משמשים בתנאים מסוימים גם ליצור לוגיקה צירופית באמצעות חיבור בין יציאות (Wired Logic) וגם כרכיבי קישור (Interface) בין משפחות לוגיות שונות. הפרק עוסק באופן ספציפי בנושאים הבאים : מצבים לוגיים והמשמעות החשמלית שלהם ביציאה רגילה של רכיב, מדוע אסור לחבר בין יציאות רגילות,

יציאות מסוג Open-Collector או Open-Drain והשימוש בהם ב - Wired Logic והצורך ב - Pull-Up Resistor, שימוש ב - Open Collector או Open-Drain בהתחברות ל - BUS משותף. רכיבים בעלי יציאות Tri-State והשימוש בהם ב - BUS משותף, הפיכת Tri-State ל - Open Drain, הצורך למניעת קונפליקטים על ה - BUS (contention). מצבים לוגיים חזקים וחלשים.

תודות

ברצוני להודות תחילה לחברי הטוב יאן לרון, שהוא כותב ספרים פורה ביותר בתחומים רבים ומגוונים באלקטרוניקה. ציינתי קודם, שספר זה אינו עוסק במבנה האלקטרוני הפנימי של רכיבים ספרתיים וקיימים לשם כך ספרים בתחום של אלקטרוניקה ספרתית. ליאן יש בין שאר הספרים שכתב, ספר מצוין בן שני כרכים שעוסק בנושא של אלקטרוניקה ספרתית.

בתחילת הכתיבה של ספר זה, הייתה מחשבה ליצור אולי ספר שהוא פרוייקט משותף של שנינו או ליצור במשותף שני ספרים: ספר תיאורטי וספר לתרגילים. הרעיון הזה עבר גלגולים שונים ונותב בסופו של דבר לכתיבה של הספר הזה כפרוייקט נפרד שלי. בכל אופן יאן, שיש לו ניסיון בהרצאת המקצוע עבר על חלקים גדולים של החומר הכתוב בגרסאות המוקדמות והמאוחרות שלן והעיר הערות מקצועיות ודידקטיות רבות שערכן לא יסולא בפז. על כך נתונה לו תודתי. אני גם מודה לו מאוד על העידוד הרב בכתיבה הארוכה שנתמשכה מעבר למצופה.

תודה מיוחדת מגיעה גם לחבר נוסף - שי מלול, שהוא הכותב של ספרים מעולים בתחום המיקרו-בקרים 89C51, ושעמו התייעצתי לעתים בזמן כתיבת הספר. שי שמרצה את הקורס הנוכחי ותרגל אותו ועבר גם על הכתב והעיר הערות בונות רבות. חלק מהערות החשובות שקיבלתי ממנו היו כיצד להסביר דברים מסובכים באופן פשוט יותר וכיצד לכתוב בסגנון שיהיה מובן יותר לכולם. העידוד שלו והתבוננות שלו היו חשובות ועל כל אלו אני מודה לו רבות.

תודה מיוחדת לעתליה זיו. עתליה קראה את החומר בעיון רב ומילאה את הטקסט המוקדם במספר עצום של הערות שנכתבו באותיות אדומות קטנות. הערות אלו כללו: תיקון שגיאות רבות בניסוח, תיקון שיבושי לשון, הצעות רבות לשינויים ושיפורים בניסוח, הערות דידיקטיות ותיקון שגיאות טכניות שונות בטבלאות בנוסחאות והמשוואות הרבות שבספר. ספר זה לא יכל לצאת לאור בצורתו הנוכחית, ללא מכבש הביקורת היסודי שלה ועל כך נתונה לה תודתי הרבה.

תודה מיוחדת גם לרקפת רוזנטל. רקפת תיקנה שגיאות והציעה הצעות מצוינות לשיפורים בניסוח אך בעיקר חפרה עמוק מאוד בכל הדוגמאות ובהסברים וגם במסובכים ביותר שבהם ומצאה בהם שגיאות והציעה הצעות לתיקון. מיותר לציין שלומד חדש שמתוודע לחומר שמכיל שגיאות כאלו עשוי לאבד את ביטחונו העצמי. רקפת עזרה מאוד להקטין את ממדי הבעיה הזו ועל כך נתונה לה תודתי הרבה.

קוראת קפדנית נוספת היא אוריין אדרי שתיקנה שגיאות קטנות ומעצבנות. יש לה חלק לא קטן בתיקון שגיאות שקשה לראות אותן.

אני חב תודות רבות גם לקורא המאוד מסור, חרוץ ויסודי יורי סברנסקי שקרא את הטקסט במהירות רבה ותיקן טעויות לא מעטות. תודה גם לרן שושני אל מלאכת הקריאה שלו וההערות שנתן.

תודה מיוחדת גם לשני קוראים מסורים נוספים: עודד שחם, ויותם סופר, שקראו במהירות את הספר והעירו הערות מאוד חשובות בקשר לניסוחים, העירו הערות לתכנים ברמה הגבוהה יותר של הספר, הציעו הצעות רבות וחשובות לשיפורים, וגם תיקנו לא מעט טעויות.

תודה לאריה ליבנה שהצביע ללא לאות על הצורך בכתיבה של ספר רציני בתחום. תודה גם למוציא לאור: אלי מיטב על האמון וגם על הסבלנות.

תודה לאירנה לבילב על דוגמאות הקוד בשפת C. תודה לחיים אלגרבל על ההערות והתיקונים החשובים שלו ובעיקר לאלו בעלי אופי מתמטי.

תודה לסטודנטים רבים ולאנשי אלקטרוניקה רבים בתעשייה שאותם לימדתי ושאותם הנחתי. מאנשים אלו למדתי רבות ותכנים רבים בספר שופרו בעקבות תהליך הלמידה שלי.

תודה לדן זסלבסקי ולאורי זסלבסקי, שהם סבא ונכדו שאינם מצויים בתחום. גם כמה מההערות וההצעות החשובות שלהם שולבו בטקסט.

למרות כל המאמצים שלי בכתיבת הספר ולמרות המשוב המועיל הרב של האנשים המצוינים שהעירו לי הערות ותקנו לי שגיאות בגרסאות המוקדמות של הספר, עדיין עלולות להיות בספר זה טעויות והן כמובן כולן באחריותי הבלעדית וכמובן איני חולק אחריות זו עם אחרים.

אודה לכל מי שישלח לי הערות בקשר לטעויות שכאלה או לכל מי שיצביע על בעיות כלשהן בהבנה של הטקסט או יציע לי הערות בונות כל שהן. כל הערה קטנה כגדולה, תתקבל על ידי בברכה.

ליצירת קשר ניתן להשתמש באחת מכתובות הדואר הבאות:

amos.zaslavsky@gmail.com

amos.books@gmail.com

amos@eguru-il.com

או שניתן להתקשר לטלפונים הבאים:

050-7270673

04-8230219 (בערב)

אתר האינטרנט שרלוונטי לספר זה ולספרים האחרים שקשורים אליו הוא:

<http://www.amos.eguru-il.com/>

הספר מוקדש באהבה להורי דן ואביבה ולשתי אחיותיי מיכל ורותי.